

ФІКСАЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**RECORDING OF ELECTRONIC EVIDENCE IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS**

Йосифович Н.-Л.Д., аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу

Львівського державного університету внутрішніх прав

ORCID ID: 0009-0001-5013-9356

Фіксація електронних доказів передбачає збереження цих доказів у відповідності до встановлених законодавчих вимог. Дотримання процесуальних норм під час фіксації електронних доказів в адміністративному судочинстві відіграє ключову роль у доказуванні, оскільки саме від цього залежить допустимість та достовірність таких доказів.

Автором статті встановлено, що фіксація електронних доказів здійснюється шляхом накладення електронного підпису на відповідний доказ. Загальні вимоги до форми подання та порядку огляду електронних доказів судом, вітчизняним законодавством належним чином визначено. Також забезпечено можливість проведення фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет та встановлення власників веб-сайтів, для чого утворено Центр компетенції адресного простору мережі Інтернет. Учасники адміністративних справ користуються послугами зазначеної установи для фіксації електронних доказів, а суди визнають здійснену фіксацію веб-сторінок фактичним даними, які мають доказове значення.

Фіксація електронних доказів експертною установою, як показує судова практика, є одним із етапів процесу доказування в адміністративному судочинстві, однак «висновок про результати фіксації» не підлягає ототожненню з висновком експерта, як засобом доказування в адміністративному судочинстві.

Встановлено, що у світі все більшої популярності набуває позасудовий спосіб фіксації доказів, такий як нотаріальне посвідчення копії електронного доказу. Звернення до нотаріуса для фіксації електронних доказів може стати в нагоді при необхідності швидкого збереження такого доказу у його первісному вигляді. Але для того щоб вітчизняні нотаріуси мали можливість фіксувати електронні докази не тільки для справ в іноземних юрисдикціях, але й для національних судів, необхідно внести зміни до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закону України «Про нотаріат».

Ключові слова: адміністративне судочинство, доказування, експертний висновок, електронні докази, нотаріальне посвідчення електронних доказів, фіксація електронних доказів.

Recording of electronic evidence involves preserving this evidence in accordance with the established legal requirements. Compliance with procedural rules during the recording of electronic evidence in administrative proceedings plays a key role in proving, since this is what determines the admissibility and reliability of such evidence.

The author of the article establishes that electronic evidence is recorded by applying an electronic signature to the relevant evidence. The general requirements for the form of submission and the procedure for review of electronic evidence by a court are duly defined by national legislation. It is also possible to record and examine the content of web pages on the Internet and identify the owners of websites, for which purpose the Center of Competence of the Internet Address Space was established. Participants in administrative cases use the services of this institution to record electronic evidence, and courts recognize the recording of web pages as factual data of evidentiary value.

According to the court practice, fixation of electronic evidence by an expert institution is one of the stages of the process of proof in administrative proceedings, but the «conclusion on the results of fixation» cannot be identified with an expert opinion as a means of proof in administrative proceedings.

It is established that an out-of-court method of fixing evidence, such as notarization of a copy of electronic evidence, is becoming increasingly popular in the world. Applying to a notary to record electronic evidence may be useful if it is necessary to quickly preserve such evidence in its original form. However, in order for domestic notaries to be able to record electronic evidence not only for cases in foreign jurisdictions, but also for national courts, it is necessary to amend the Law of Ukraine «On Electronic Documents and Electronic Document Management» and the Law of Ukraine «On Notaries».

Key words: administrative proceedings, proof, expert opinion, electronic evidence, notarization of electronic evidence, recording of electronic evidence.

Постановка проблеми. Процес доказування виступає важливою складовою адміністративного судочинства, яка забезпечує поєднання високої ефективності правозастосування та неухильного додержання прав і свобод приватної особи під час вирішення публічно-правових спорів. Подання, огляд та фіксація доказів, зокрема електронних, у адміністративному судочинстві є елементами процесу доказування, котрі здійснюються в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України) та мають значення для правильного, справедливого, об'єктивного та законного вирішення справи.

Віднесення електронних доказів до одного з видів засобів доказування автоматично поширює на них існуючі процедури збирання, подання, огляду, фіксації та оцінки, звісно, враховуючи їх певну специфіку. Виокремлення електронних доказів у якості самостійної групи означає необхідність створення спеціального правового механізму їх фіксації, який має пройти апробацію судовою практикою й довести свою ефективність. Однак різні форми та особливості створення окремих видів електронних

доказів ускладнюють процес виникнення єдиних підходів до їх фіксації.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей процесу фіксації електронних доказів у адміністративному судочинстві та формулюванні пропозицій щодо його покращення.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти процесу фіксації електронних доказів досліджували у своїх працях такі вітчизняні вчені як: О.М. Дубенко, М.Р. Малець, В.В. Самонова. Однак їх наукові пошуки охоплювали широкий спектр питань доказів та доказування в адміністративному судочинстві й не приділяли належної уваги особливостям фіксації електронних доказів.

Виклад основного матеріалу. Фіксація електронних доказів являє собою закріплення доказів у встановленому законом порядку. Дотримання процесуального законодавства під час оформлення (фіксації) електронних доказів в адміністративному судочинстві має важливе значення для процесу доказування, оскільки від цього залежать допустимість доказу, його достовірність та можливість перевірити дотримання порядку його оформлення.

Фіксація електронних доказів суттєво відрізняється від закріплення даних у письмових доказах. Використання електронної форми документа робить більш складним його використання в якості доказу, оскільки характеризується певними технічними елементами та властивостями носія інформації та створюється шляхом використання електронно-технічних засобів фіксації, обробки та передавання інформації [1, с. 93]. Для збирання, фіксації та дослідження електронних доказів в окремих ситуаціях може вимагатися використання спеціальних знань. Необхідність у спеціальних знаннях може знадобитися і при дослідженні письмових доказів, проте більшість таких документів зазвичай оцінюється на основі загальних юридичних знань учасників судового процесу та самого суду. Отже, не можна не погодитись з М.Р. Малець та Я.В. Матвієнко в тім, що редагування готового письмового документа вимагає значних зусиль і, в деяких випадках, може залишати очевидні сліди змін, у той час, як можливості редагування та зміни змісту електронної інформації є ширшими порівняно з письмовою і можуть створювати проблеми щодо фіксації конкретної версії електронної інформації, яка була доступна в певний момент часу в Інтернеті [2, с. 382-383].

Збір та фіксація доказів в цифровому середовищі має свої особливості, оскільки з моменту порушення справи до моменту судового розгляду інформація, котра міститься на певній веб-сторінці може бути неодноразово змінена чи взагалі така веб-сторінка перестане існувати. Головним завданням фіксації інформації – є отримання належних і допустимих доказів, які потім можуть бути використані в суді.

З метою належного встановлення обставин справи для суду може бути важливим існування веб-сторінки у певному вигляді на конкретний момент часу, тому до її копії додається кваліфікована електронна позначка часу, оформлена кваліфікованим надавачем електронних довірчих послуг відповідно до вимог Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [3]. Для того, щоб електронний доказ у вигляді копії веб-сторінки мав доказову силу, він повинен отримати відповідну матеріальну форму і бути фізично доступним для дослідження.

В.В. Самонова у своєму дисертаційному дослідженні зазначила, що фіксацію електронних доказів бажано здійснювати до їх подачі. Це можливо зробити за допомогою експертів чи профільних установ, які надають послуги з проведення фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет. Також допускається здійснення фіксації самостійно з використанням електронних сервісів або із залученням третіх осіб (свідків) та створенням протоколу огляду доказів, а подавати до суду електронні докази можливо в електронній та паперових копіях, що полегшить процедуру огляду електронних доказів судом [4, с. 36].

Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності при Міністерстві юстиції України розцінює проведення судової експертизи як фіксацію конкретної «редакції» інформації, що міститься в певних видах доказів (наприклад, інформації з веб-сайта), оскільки вона може бути видалена, змінена автором, зберігачем чи користувачем. Разом з тим, як показує практика, «експертна фіксація» не гарантує виключення чи усунення будь-яких сумнівів із приводу того, що інформацію зафіксовано правильно без зловживань та змін з боку експерта [4, с. 44].

Центр компетенції адресного простору мережі Інтернет, який є уповноваженим підприємством для проведення фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет та встановлення власників веб-сайтів, розпочав свою роботу з 25 квітня 2016 року. Аналіз судової практики показує, що учасники адміністративних справ користуються послугами зазначеної установи для фіксації електронних доказів, а суди визнають здійснену фіксацію веб-сторінок фактичними даними, які мають доказове значення.

Так, 22 вересня 2022 року Одеський окружний адміністративний суд, розглянувши справу за адміністративним позовом визнав встановленими фактичними даними, на які посилалась сторона (а саме зміст тексту веб-сайту в певний момент часу) підтверджені експертним висновком за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту веб-сторінки у мережі Інтернет. Офіційний статус сайту, щодо розміщення інформації на якому виник правовий спір, було підтверджено довідкою ДП «Центр компетенції адресного простору мережі Інтернет» Консорціуму «Український центр підтримки номерів і адрес» від 17.09.2019 р. №123/2019-9, котрий мав відповідне свідоцтво про акредитацію. Крім того, у своєму рішенні суд визнав компетентність зазначеної установи у проведенні фіксації і дослідженні змісту веб-сторінок у мережі Інтернет, а також видачі довідок з відомостями про реєстранта доменного імені або інформації про його встановлення [5].

Також у судовій практиці визначено місце «експертної фіксації» в системі засобів доказування, яку не потрібно ототожнювати з висновками експерта. Так, 16 березня 2020 року Окружний адміністративний суд міста Києва, розглядаючи адміністративну справу, дослідив надані суду копії «Експертних висновків за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет», складених дочірнім підприємством «Центр компетенції адресного простору мережі Інтернет» консорціуму «Український центр підтримки номерів і адрес», котрим було проведено фіксацію і дослідження змісту відповідних веб-сторінок за адресами у мережі Інтернет на замовлення адвокатського бюро. У своєму рішенні суд зазначив, що подані документи судом не визнаються експертними висновками у розумінні вимог чинного законодавства, з огляду на те, що не відповідають вимогам, встановленим статтею 104 КАС України, зокрема, не містять відомостей, що висновки підготовлені для подання до суду та про те, що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, але приймаються судом до уваги у якості належних та допустимих доказів обґрунтування позивачем заявлених позовних вимог [6]. Такий висновок суду підтверджує, що фіксація експертною установою доказів є одним із етапів процесу доказування в адміністративному судочинстві, а «висновок про результати фіксації» не можна ототожнювати з висновком експерта, як засобом доказування в адміністративному судочинстві.

В іноземних державах правовому регулюванню відносин щодо фіксації доказів приділяють особливу увагу. Так, федеральний уряд Німеччини та очільники земель в межах своєї компетенції уповноважені встановлювати вимоги до форми електронних документів як доказів. Разом з тим Закон Канади «Про докази» не містить конкретних вимог до процесуального оформлення електронних документів як доказів: вони можуть бути подані відповідно до будь-яких стандартів, процедур, практик або способів їх застосування, створення чи зберігання, зважаючи на організаційно-правову форму автора документа, вид його діяльності, витрачені на створення, збереження та використання цього документа зусилля, а також вид самого документа і його призначення [7, с. 95].

Відповідно до ст. 44 КАС України на документи, у тому числі докази, які подаються до суду в електронній формі, накладається кваліфікований електронний підпис учасника справи (його представника) відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Відповідно до ст. 99 КАС України електронні докази подаються до суду в оригіналі, електронній або паперовій копіях, посвідчених у встановленому законом порядку [8]. Варто зазначити, що протягом останніх років кількість легальних інструментів процесуального оформлення електронних доказів в Укра-

їні зростає. Крім зазначених вище засобів, відповідно до ст. 81 КАС України електронні докази можуть бути оглянуті за їх місцезнаходженням, про що складається відповідний протокол. З огляду на це можна зробити припущення, що законодавством України забезпечено фіксацію електронних доказів шляхом встановлення вимог щодо їх оформлення, зокрема накладанням електронного підпису, а також вимог до форми їх подання та процедури огляду.

Дуже цікаво вбачається можливість фіксації електронних доказів третіми особами, зокрема нотаріусами. Практика нотаріального забезпечення електронних доказів міститься в певних розвинутих державах. Наприклад, комплексне законодавче врегулювання нотаріального забезпечення доказів в електронній формі існує в США, де законом штату Юта про реформування нотаріату детально врегульовано питання нотаріального забезпечення електронних документів та записів. Статтею 46-1-6 вказаного Закону передбачена можливість посвідчення документів, що включає в себе можливість підтвердження справжності цифрового підпису на підставі переконливого доказу ідентифікації особи-підписувача. Поняття «переконливої ідентифікації» розтлумачене в законі та означає можливість ідентифікації особи шляхом використання електронних протоколів, надійність яких еквівалентна тій, яку має подання посвідчення особи або підтвердження особи, яка особисто знайома з підписувачем та заслуговує на довіру. Таким доказом, визнаним нотаріусами у штаті Юта, є інтерактивна аудіовізуальна система, за допомогою якої можлива дистанційна перевірка нотаріусом документа, який підтверджує особу підписувача електронного документа або запису [9].

Відповідно до статті 102 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси наділені правом забезпечувати докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав [10]. Стаття 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», передбачає можливість нотаріального посвідчення цивільно-правової угоди, укладеної шляхом створення електронного документа (електронних документів) [11]. Певний потенціал щодо позасудового забезпечення доказів в електронній формі містить пункт 8 глави 7 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, який передбачає повноваження засвідчувати справжність електронного цифрового підпису [12]. Зазначені нормативно-правові акти дають можливість запровадження нотаріального посвідчення електронних доказів в адміністративному судочинстві.

Проаналізувавши вітчизняну та іноземну практику фіксації електронних доказів вважаємо за доцільне нор-

мативно врегулювати у вітчизняному законодавстві такий спосіб фіксації електронних доказів, як нотаріальне посвідчення. Можливість звернення до нотаріуса в момент часу, коли є нагальна потреба у фіксації електронних доказів, з подальшим захистом прав в порядку адміністративного судочинства, може стати важливим етапом підвищення його ефективності. Саме тому пропонуємо внести зміни до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закону України «Про нотаріат».

Висновки. Проведеним дослідженням встановлено, що фіксація електронних доказів проводиться шляхом накладання на електронний доказ електронного підпису. Також законом встановлено загальні вимоги до форми подання та процедури огляду судом електронних доказів.

З'ясовано, що все більшого поширення у світі набуває такий позасудовий спосіб фіксації доказів, як нотаріальне посвідчення копії електронного доказу. Така практика не є новою й вже встигла довести свою ефективність у деяких іноземних державах. Значення фіксації електронних доказів важко недооцінити, оскільки важливим для встановлення об'єктивної істини буде саме той стан електронного доказу, який він мав в момент порушення права. Звернення до нотаріуса для фіксації електронних доказів може бути корисним при необхідності швидкого реагування для збереження електронного доказу у відповідному стані. Саме, тому для надання можливості нотаріусам фіксувати електронні докази не тільки при веденні справ в органах іноземних держав, але й для національних судів, потрібно внести зміни до певних нормативно-правових актів. Доцільним буде доповнити статтю 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» частиною 5 такого змісту: «Нотаріальне посвідчення копій електронних документів здійснюється з урахуванням положень Кодексу адміністративного судочинства України».

Закон України «Про нотаріат» пропонується доповнити статтею 79-1 «Засвідчення копій електронних документів», наступного змісту: «Нотаріус на прохання фізичної особи засвідчує факт відповідності копії електронного документа його оригіналу».

Запровадження змін такого характеру є перспективним в реаліях сьогодення та може допомогти у вирішенні проблем фіксації інформації, яка в подальшому буде мати доказове значення, забезпечить встановлення об'єктивної істини та прискорить вирішення справ в адміністративних судах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубенко О.М. Доказування в адміністративному судочинстві в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 224 с.
2. Малець М.Р., Матвієнко Я.В. Актуальні питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 381-384.
3. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. №2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
4. Самонова В.В. Електронні докази у системі доказів в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2022. 206 с.
5. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 22 вересня 2022 р. у справі №420/3134/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106667145>
6. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 16 березня 2020 р. у справі №640/13066/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88353145>
7. Гусєв О.Ю. Електронні докази у цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 253 с.
8. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 6.06.2005 р. № 2747-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37, ст.446.
9. Position on Digital Signature Laws and Notarization: a Position Statement from the National Notary Association. URL: <https://www.steptoe.com/a/web/554/916.pdf>
10. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
11. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> Повтор
12. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>